

La demografia no és la culpable

Tomàs Vidal Bendito

Abstract

The future collapse of the Welfare State is being blamed on pensions and low fertility, which is just bad demographics. Europe has evolved from high to low fertility and mortality rates. Low mortality is not so much the result of ageing as of saving infant lives. In fact society is younger not older today, with 25% of the population under 20, 15% over 65, and 60% in economically productive ages. Europe is not an aged population and Welfare State problems cannot be blamed on this relatively low proportion of aged and youth that society must maintain. Future projections are highly unreliable, depending on immigration, which invigorates society as happened in low birth rate Catalonia. Problems with the Welfare State are of an economic, not a demographic nature.

Una de les moltes *pors* de fi de segle és la fallida de l'Estat del benestar, en especial pel que fa al pagament de les pensions de vellesa, i la demografia apareix sovint com una de les principals culpables del problema. El raonament que porta a aquesta conclusió sembla correcte a primera vista: la població envelleix, ergo la càrrega de pensionistes esdevindrà insuportable. Tanmateix, com veurem, això és demogràficament molt inexacte i el més moderat que hom pot dir per justificar tan errònia conclusió és que aquells la defensen honestament no aprovarien l'assignatura d'introducció a la demografia.

L'error més freqüent que hom observa entre *afezionats* a la demografia és ignorar un fet que està a l'abast de l'experiència més elemental: les poblacions humanes estan formades per ciutadans que, en el millor dels casos, només són iguals davant la llei. La gent té sexe i edat i aquests dos fets, inexorables, marquen diferències contundents que no cal subratllar. Només hom pot entendre els fets demogràfics si hom té clara aquesta obvietat sovint oblidada. Una població de mil habitants pot ésser, funcionalment, molt diferent d'una altra de la mateixa dimensió en funció de les estructures per edats i sexes de cadascuna d'elles. En principi, a les poblacions poc afectades per migracions o fenòmens extraordinaris, la *sex ratio* o proporció entre homes i dones no planteja grans problemes. Hi ha sempre més dones que homes, però això no és perquè nesquin més dones, ans al contrari, sinó perquè les dones viuen més. A efectes econòmics el que importa saber és que a les edats productives hi ha un pràctic empat entre els sexes. En canvi, hi ha sempre més nens que nenes i moltes més velles que vells.

La qüestió de l'estructura per edats és molt més complexa. La piràmide d'edats d'una població és el resultat de la dinàmica canviant de naixements, defuncions i migracions en un llarg període i, en conseqüència, hi ha poques estructures iguals. Les poblacions europees, entre elles l'espanyola d'avui, tenen una estructura per edats que és resultat d'un procés, relativament recent i homogeni, conegut per *transició demogràfica*. Dita transició consistí en el pas d'una atàvica situació d'alta fecunditat i alta mortalitat, que portaven a un creixement molt feble o nul, a una situació també de poc dinamisme però ara a causa d'una molt baixa fecunditat i d'una molt baixa mortalitat. Al principi les estructures per edats es caracteritzaven per una baixa pro-

porció de vells i una alta proporció de nens. Al final, en canvi, els vells són nombrosos i els nens escassos. Contra el que molta gent creu, l'alta proporció de gent gran que caracteritza les poblacions post-transicionals com les europees no és responsabilitat de la baixa mortalitat sinó de la baixa fecunditat. La baixada de la mortalitat rejuveneix les poblacions puix que salva, proporcionalment, moltes més vides d'infants que d'adults o de vells.

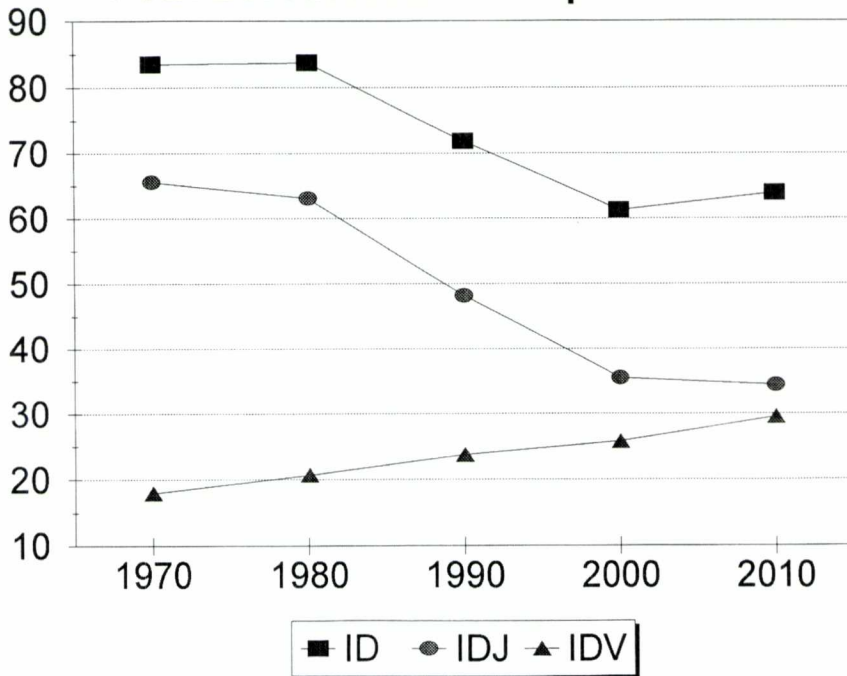
En resum, a títol referencial, avançarem que a Espanya i a molts països europeus les piràmides d'edats tendeixen a inflar-se pel cim (augment proporcional de la gent gran) i a desinflar-se per la base (disminució proporcional de població infantil) des de fa molts anys, puix que a la darrera fase de la transició la fecunditat baixa més intensament que la mortalitat.

Les estructures actuals europees es poden quantificar de la següent manera: un 25 % de joves (menors de 20 anys), un 60 % d'adults (de 20 a 64 anys) i un 15 % de vells (65 i més anys), aproximadament tal com correspondria a una població estacionaria amb una esperança de vida propera als 80 anys i a una fecunditat (fills per dona) de l'ordre de 2. Notem, d'entrada, que la pretesa *vellesa* de dites poblacions no és tan gran (només 15 de cada cent habitants són vells) i, a continuació, afegim una altra obvietat també poc contemplada: la importància de la població vella només es pot calibrar si la relacionem amb la població adulta, la qual ha de tenir cura econòmica i assistencial dels seus majors. Si tornem a les xifres esmentades, tenim que toquen 15 vells per 60 adults o, el que és el mateix, que a cada adult li pertoca la quarta part d'un vell. A la vista de tot això sembla clar que si els vells d'avui tenen problemes no és per culpa de la demografia. Menys encara si tenim en compte que els adults no poden al·legar que tenen molts nens al seu càrrec puix que la ratio adults/joves és també feble (0,4 joves per adult). A tot això hom pot objectar moltes coses. La primera que en el futur la situació empitjorarà, la segona que hi ha molts adults que no treballen, que estan aturats i no guanyen ni cotitzen. La segona objecció és vàlida, però entra només en part en el camp de la demografia; la primera sí que és pertinent i a partir d'ara intentarem posar-la en el seu lloc.

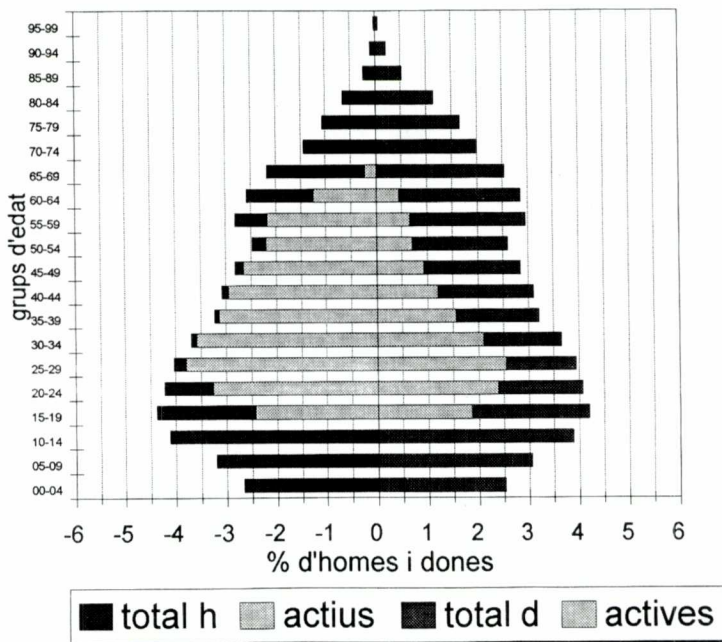
Envelliment o *enaduliment*?

En el context de la transició demogràfica, consolidada a Europa fa poc més d'un segle, les poblacions han anat canviant d'estructura. En les darreres dècades aquest canvi ha estat conseqüència del ralentiment de la baixada de la mortalitat i l'acceleració de la caiguda de la fecunditat. Aquests dos factors, conjuminats, han fet que el pes relatiu dels tres grans grups d'edat hagi canviat substancialment segons un procés del qual s'han fet lectures poc assenyades. Tothom s'ha fixat en la baixada del pes relatiu dels joves i en la pujada del pes relatiu dels vells, però molt pocs s'han fixat en el més important: l'increment del pes relatiu dels adults, la base econòmica de tota societat i *responsables* dels joves i dels vells. Mai en la història de la humanitat la càrrega de fills i d'avis havia estat més lleu per als adults que avui. Abans de la transició els adults representaven, aproximadament, la meitat de la població i patien una forta càrrega de joves, però molt feble pel que fa als vells. En les primeres fases de la transició, quan la mortalitat baixava en solitari, la proporció d'adults minvà a causa de l'increment espectacular de la supervivència dels nens, però en entrar a la segona fase de la transició, quan començà a baixar la fecunditat i la mortalitat moderà llur retrocés, el pes dels adults començà a pujar fins

POB. ESPANYA. Evol . dependència

ESPANYA: POB. ACTIVA 1990

acostar-se al 60 %. Aquesta situació està canviant allà on la baixada de la fecunditat és forta i persistent, com és el cas d'Espanya, avui un dels països menys natalistes del món. Tot i si es manté aquesta situació, el futur previsible no és, com veurem, massa desencoratjador, puix que el pes relatiu de la població adulta es resisteix a minvar, per molt que puji la proporció dels vells, i en conseqüència la taxa de dependència, no tendeix a agreujar-se de forma preocupant.

Les estructures per edats d'una població sense migracions depenen, com hem dit, de la combinació de la fecunditat i de la mortalitat. Avui ens trobem amb que la mortalitat és molt baixa i la fecunditat també, i la incògnita és saber com evolucionaran en el futur proper. La mortalitat continua minvant arreu, però de forma ralentida i la fecunditat presenta indicis d'estabilitzar-se i fins i tot de recuperar-se lleugerament. L'estructura per edats del futur depèn, doncs, de com evolucionin dites variables. La bona relació assolida en termes demogràfics (actius/inactius per raó d'edat) pot canviar, però fins i tot les hipòtesis més pessimistes porten a opinar que no hi ha motius d'alarma. Suposant que res no canviï, la proporció d'adults pujaria a Espanya fins cap al 2005 i oscil·laria posteriorment entorn a nivells sempre superiors al 55 %. Per tant carregar les culpes de la sovint vaticinada fallida del sistema de jubilacions a la demografia és un despropòsit.

Concretant les perspectives de futur

Com hem dit, tot estudi de la població és estèril i fins i tot aberrant si hom no té en compte les estructures per sexe i edat. En conseqüència, projectar una població cap el futur exigeix fer-ho edat per edat i sexe per sexe. Amb freqüència es diu que la població evoluciona com un capital a interès compost. Això, sense més aclariments, és un disbarat puix que les taxes mai no poden ésser les mateixes per a cada grup d'edat. Les probabilitats de morir o de sobreviure canvien fortament amb l'edat i les entrades, els naixements, depenen de la proporció de dones en edat fèrtil i, principalment, de l'actitud i possibilitats d'aquestes respecte a l'aparellament i la reproducció. En resum, les projeccions de població són una tasca tècnicament complicada i, a sobre, estimar i encertar les taxes de supervivència i de fecunditat futures, aspecte inevitablement subjectiu, és molt arriscat. La complicació és encara major si hom té en compte que les poblacions són obertes, que hi ha moviments migratoris i que l'entitat d'aquests és molt més difícil de preveure que els canvis en la fecunditat i en la mortalitat. Per aquest motiu, les projeccions es fan quasi sempre partint de la perillosa hipòtesi de que les migracions seran nul·les o irrellevants, quan tot demògraf sap que això és l'excepció i no la norma. Per tant, el demògraf seriós gosa fer projeccions metodològicament rigoroses, però mai no es fa gaires il·lusions sobre les possibilitats d'encertar. Només pot dir i recalcar: si la fecunditat, la mortalitat i les migracions es comporten d'aquesta manera (suposició raonable i raonada), la població tindrà aquesta dimensió i aquesta estructura.

Jo faig un gran ús de les projeccions i he desenvolupat programes informàtics molt eficients sobre el particular que em permeten simular evolucions demogràfiques segons diferents escenaris. Tanmateix, aquestes tasques són tan eficients sota el punt de vista especulatiu i retrospectiu com decebedores en el camp de la pràctica. Per exemple, amb dits mètodes hom pot comprovar com el nomenat envelliment a l'europea fa baixar, en realitat, la càrrega de joves i vells

respecte als adults i que, per tant, dit procés no amenaça per si mateix l'Estat del benestar. Però, per altra banda, ningú no ens garanteix que en el futur proper la població espanyola segueixi dit model. Tant la fecunditat com la mortalitat poden canviar més del previsible i les migracions, avui banals quantitativament, poden donar sorpreses de major volum. Les més raonables projeccions de la població espanyola i catalana fetes dels anys setanta ençà s'han allunyat sempre de la realitat a causa de canvis no previstos de diferent mena.

D'entrada, vegem com ha canviat la relació entre persones en edat activa i en edat inactiva a Espanya en els darrers temps. Dita relació, coneguda com taxa de dependència, mesura la xifra de joves (0-24 anys) i de vells (més de 65 anys) per cent adults (20-64 anys). Alguns autors consideren que els joves són els menors de 15 anys, però això és incongruent en termes d'anàlisi de l'activitat econòmica puix que a l'Europa d'avui els menors de vint anys que són veritablement actius, que cotitzen com a tals, són una proporció irrellevant. Per això, nosaltres hem optat, com altres especialistes, per considerar inactius per mor de l'edat els menors de 20 anys. Malauradament amb això discrepem fins i tot amb estadístiques, tan oficials com les del Consell d'Europa, i amb treballs d'autors i entitats de prestigi. Fetes aquestes obligades advertències, passem a observar com ha evolucionat l'estructura de la població espanyola per grups d'edats des de 1960 fins el 2010.

Taula 1

Edats	1960	1970	1980	1990	2000	2010
Joves (0-19)	35%	36%	34%	28%	20%	19%
Adults (20-64)	56%	54%	55%	58%	62%	61%
Vells (>65)	9%	10%	11%	14%	18%	20%
IDJ (1)	63	66	63	48	33	30
IDV (2)	15	18	21	24	30	33
ID (3)	77	83	84	72	63	63

Notes: (1) IDJ = Índex de dependència de joves: Joves per cent adults

(2) IDV = Índex de dependència de vells: Vells per cent adults

(3) ID = Índex de dependència: Joves + vells per cent adults

Les dades de la taula ens confirmen la pujada recent del pes de la població adulta, fet coincident amb l'acceleració de la baixada de la fecunditat i l'accentuació de l'envelliment (menys joves, més vells) a partir de 1980. D'acord amb aquesta evolució l'índex de dependència (ID) millorà (72 inactius per 100 actius) i canvia d'estructura interna (més IDV i menys IDJ). Com és obvi, les dades posteriors a 1990 són especulatives, fruit de les projeccions que explicarem més avall.

El 1991, darrera dada disponible, la població espanyola era d'uns 38 milions d'habitants amb una estructura per edats encara moderadament jove però amb forts símptomes d'envelli-

ment *per la base*, a causa de la disminució de gent jove provocada per la forta baixada recent de la fecunditat i, en menor proporció, per la major supervivència de la gent gran. La fecunditat era de prou menys d'una filla per dona en edat fèrtil (taxa bruta de reproducció o **R**) i la mortalitat era també molt baixa, puix que l'esperança de vida en nèixer de les dones s'acostava a 80 anys.

La població espanyola començà tard la transició demogràfica, però a partir dels anys seixanta d'aquest segle cremà etapes i avui es troba a un estadi molt proper al normal a l'Europa occidental: fecunditat inferior al nivell mínim de reemplaçament i esperança de vida femenina de l'ordre dels 80 anys. Per altra banda, el país ha passat d'emigratori a lleugerament immigratori. En poques paraules, la població espanyola no presenta avui símptomes de canvis notables a curt termini. Tot això fa menys arriscat l'entrar en hipòtesis de futur. D'entrada, sembla que la mortalitat té poques probabilitats de baixar de forma significativa i es fa difícil pensar que la fecunditat pugui minvar encara més. El més lògic serà, doncs, suposar que d'aquí a l'any 2000 la fecunditat serà pràcticament la mateixa, la mortalitat lleugerament més baixa i les migracions irrelevantes.

En aquest context fer projeccions és tècnicament molt fàcil. El que no vol dir, necessàriament, que tinguem garanties d'encert. Tanmateix, encertar el futur no és la meua pretensió, puix que el que pretenc és, simplement, demostrar que si tot segueis més o menys com ara, la demografia espanyola no serà responsable, d'avui a l'any 2010, de les dificultats que pugui tenir el sistema de pensions a casa nostra.

Les dades de la taula precedent s'han obtingut suposant que la població real de 1990 ha evolucionat i evolucionarà fins el 2010 mantenint una fecunditat semblant a l'actual (0,6 filles per dona) i una esperança de vida de l'ordre de 80 anys fins el 2000 i de 82 anys entre el 2000 i el 2010. Si aquesta hipòtesi, més prudent que optimista, s'acomplís els índex de dependència assolirien un mínim de 60 cap a 2005 i s'estabilitzarien entorn d'un 65 més endavant. Això vol dir que, encara que la població vella seguiria augmentant en nombre i proporció (20 % el 2010), la forta baixada del pes dels joves (19 % el 2010) ho compensaria, de forma que la càrrega global d'inactius sobre els actius, sempre parlant en termes d'edat, seria prou lleugera, molt més lleugera que avui i que ahir.

Com ja indicavem més amunt, tenir edat activa no vol dir ésser actiu i, menys encara, cotitzant, però això no és un problema demogràfic. Avui gairebé tota la gent amb edats compreses entre els vint i els 64 anys està biològicament i socialment capacitada per a valer-se per si mateixa i per a tenir cura dels que no poden fer-ho també per raons d'edat (nens i vells). La població espanyola, i les europees en general, tenen en aquest context la cosa més fàcil que mai, aproximadament, dos terços han d'atendre un terç. I, repetirem, això gairebé mai havia estat tan favorable. Tanmateix, no tot és bonic. Sempre en termes demogràfics, tenim que aquests abundants adults d'avui i de demà seran cada cop més *madurs* (edat mitjana més alta) i, potser per això, menys eficients com a productors.

Per acabar, cal dir que els problemes d'estructura per edats de les poblacions tenen una vella solució: les migracions. Qui no té fills pot llogar substituïts i això és una vella pràctica a

les societats que poden pagar-ho. Catalunya és un bon exemple de com es pot recomposar una demografia malmesa. Sense la immigració la població catalana fregaria l'extinció.

Bibliografia bàsica utilitzada

Blanes, A i cols. (1996): *Població i activitat a Espanya: evolució i perspectives*, Servei d'Estudis de La Caixa, Barcelona, 242 pp.

Consell d'Europa (1996): *Evolution démographique récente en Europe*, Strasbourg, 418 pp.

Herce, J. i Pérez Díaz, V. (1995): *La reforma del sistema públic de pensions a Espanya*, Servei d'Estudis de La Caixa, Barcelona, 149 pp.